

YOSHLARNING IJODIY TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI

*Ashirmatov Hayot Xaitovich, JDFU dotsenti,
Kamoljonova Nafisa Po'latovna, JDFU magistranti*

Annotatsiya: Hozirgi vaqtda O'zbekistonda yoshlar ijodkorlikka moyilligi, inson faoliyatining turli sohalarida yangi g'oyalar yaratishi ortib bormoqda. Jamiyatning har qanday o'zgarishlarga ijodiy yondosha oladigan, noan'anaviy va mavjud muammolarni sifatli hal qilish jamiyat taraqqiyoti sur'atlarining tezlashishi bilan bog'liq.

Kalit so'zlar: ijodkorlik, ijodiy fikrlash, ijodkor yoshlar, ijodiy faoliyat.

Zamonaviy hayot sharoitida ijodkor insonga jamiyat tomonidan talab ortib bormoqda. Mamlakatimizda sanoatning turli sohalarida ro'y berayotgan ulkan o'zgarishlar, texnologik taraqqiyotning qisqa muddatda jadal sur'atlarda sakrashi yosh avloddan uning har qanday ko'rinishlariga ijodiy va samarali yondashish imkonini beradigan fazilatlarga ega bo'lishni zudlik bilan taqozo etmoqda. Ijod yoshlarga chinakam katta imkoniyatlar beradi. Bu, ayniqsa, mas'uliyatni o'z zimmasiga olishdan va boshqalarning hayotida inqilobiy o'zgarishlar qilishdan qo'rqmaydigan yoshlar toifasi uchun juda qadrlidir. Misol uchun, yosh tadbirkorlar uchun ijodiy fikrlash ularga mag'lubiyatsiz yo'ldan borish imkonini beradi, bu juda istiqbolli. Vaqt o'tishi bilan ularning joyi raqobatchilar bilan to'ldirilgan bo'lsa ham, ular yangi narsalarni o'ylab topishlari mumkin. Yozuvchilar uchun ijodiy fikrlash ularga ajralish qiyin bo'lgan asl hikoyalarni topishga imkon beradi, psixologlar uchun mijozning ehtiyojlarini iloji boricha to'liq qondirish uchun u bilan muloqot qilishning yangi usullarini ixtiro qilishga yordam beradi. Fanda ijodkorlik ilmiy muammolarni noan'anaviy usulda yechish, unga innovatsion g'oyalar va yondashuvlarni joriy etishga yordam beradi.

Ijodkorlik - shaxsning nisbatan barqaror xarakteristikasi bo'lgan ijodiy qobiliyat, ijodkorlik darajasi. Dastlab ijodkorlik intellektning vazifasi sifatida qaralib, intellektning rivojlanish darajasi ijodkorlik darajasi bilan belgilanadi. Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, intellekt darajasi ma'lum bir chegaraga bog'liq va juda yuqori intellekt ijodkorlikka to'sqinlik qiladi. Hozirgi vaqtda ijodkorlik aqlga kamaymaydigan va uning psixologik xususiyatlarining butun majmuasiga bog'liq bo'lgan yaxlit shaxsning funksiyasi sifatida qaraladi[4;65].

Ijodkorlik - shaxsning ijodiy qobiliyatlari - g'ayrioddiy g'oyalarni yaratish, an'anaviy fikrlash shakllaridan chetga chiqish, muammoli vaziyatlarni tezda hal qilish qobiliyati. Ijodkorlik printsiptial jihatdan yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlik bilan tavsiflanadi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilik tarkibiga kiradi. Insonning intellektual qobiliyatlari orasida ijodkorlik alohida tur sifatida ajralib turadi.

"Ijodkorlik" tushunchasi faqat XX asrning 50-yillari boshlarida J. Gilford tufayli paydo bo'ldi. U birinchilardan bo'lib ijodkorlik tushunchasini shakllantirishga harakat qilgan. Olim buni undagi to'rtta xususiyatning ustunligi bilan bog'liq deb hisobladi:

1. O'ziga xoslik, noaniqlik, ifodalangan g'ayrioddiy g'oyalar, intellektual yangilikka aniq intilish. Ijodkor odam deyarli har doim va hamma joyda o'ziga xos, boshqalardan farqli o'laroq, yechim topishga intiladi.

2. Semantik moslashuvchanlik, ya'ni, ob'ektni yangi nuqtai nazardan ko'rish, uning yangi qo'llanilishini kashf qilish, amaliy qo'llanilishini kengaytirish qobiliyati.

3. Tasviriy moslashuvchanlik, ya'ni, ob'ektni idrok etishni uning yangi, kuzatishdan yashirin tomonlarini ko'radigan tarzda o'zgartirish qobiliyati.

4. Semantik spontan moslashuvchanlik, ya'ni, noaniq vaziyatda turli g'oyalarni takrorlash qobiliyati, xususan, bu g'oyalar uchun ko'rsatmalar mavjud emas.

A.Maslouning fikricha, ijodkorlik har bir insonda tug'ma bo'lgan, lekin muhit ta'sirida ko'pchilik tomonidan yo'qolgan ijodiy yo'nalishdir. P.Torrensning fikricha, ijodkorlik quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1) muammolarga, bilimlarning etishmasligi yoki nomuvofiqligiga nisbatan sezgirlikni oshirish;

2) ushbu muammolarni aniqlash, gipotezalarga asoslangan holda ularning echimlarini topish, gipotezalarni tekshirish va o'zgartirish, yechim natijasini shakllantirish bo'yicha harakatlar. Ijodkorlikni baholash uchun turli xil fikrlash testlari, shaxsiy so'rovnomalar va ishlash tahlili qo'llaniladi. Ijodiy yutuqlar omillarini o'rganish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi:

1) ijodiy shaxsning hayotiy tajribasi va individual xususiyatlarini tahlil qilish - shaxsiy omillar;

2) ijodiy fikrlash va uning mahsullarini tahlil qilish - ijodkorlik omillari: ravonlik, ravshanlik, fikrlashning moslashuvchanligi, muammolarga sezgirlik, o'ziga xoslik, zukkolik, ularni hal qilishda konstruktivlik[5,42].

Rus olimi L.S. Vygotskiy ijod muammosi haqida shunday yozgan edi: "Biz insonning yangi narsa yaratadigan bunday faolligini ijodiy faoliyat deb ataymiz, u ijodiy faoliyat yoki tashqi dunyoning biron bir narsasi yoki ongning ma'lum bir konstruktsiyasi bilan yaratilganmi, muhim emas. His qilish, yashash va faqat shaxsning o'zida namoyon bo'lish natijasi uning tajribasida bo'lgan taassurotlari yoki harakatlarini takrorlash emas, balki yangi tasvirlar yoki harakatlar yaratish bo'lgan har qanday shaxsning bunday faoliyati ushbu ikkinchi turdagi ijodiy yoki uyg'un xatti-harakatlarga tegishli bo'ladi[2; 97].

Inson miyasi, ushbu tadqiqotchining fikriga ko'ra, nafaqat bizning oldingi tajribamizni saqlaydigan va ko'paytiradigan organ, balki bu avvalgi tajriba elementlaridan yangi pozitsiyalar va yangi xatti-harakatlarni birlashtiradigan, ijodiy qayta ishlaydigan va yaratadigan organdir. Agar inson faoliyati faqat eskini takror

ishlab chiqarish bilan chegaralangan bo'lsa, inson faqat o'tmishga yuzlangan mavjudot bo'lardi va kelajakka faqat shu o'tmishni qayta ishlab chiqarish darajasida moslasha oladi.

Insonni mavjudotga aylantiradigan, kelajakka qaraydigan, uni yaratadigan va hozirgi zamonni o'zgartiradigan ijodiy faoliyatidir. Masalan, P.Torrens ijodkorlikni muammolarga, mavjud bilimlarning tanqisligi yoki disharmoniyasiga nisbatan sezgirlikning namoyon bo'lish jarayoni deb ta'riflagan; ushbu muammolarning ta'riflari; ularning yechimlari, gipotezalarini izlash; gipotezalarni tekshirish, o'zgartirish va qayta tekshirish; va nihoyat, qarorning natijasini shakllantirish va etkazish. Ijodkorlikni jarayon sifatida ko'rib chiqish uning tuzilishini (qobiliyatlari sifatida), ushbu jarayonni rag'batlantiruvchi shart-sharoitlarni aniqlashga, shuningdek ijodiy yutuqlarni baholashga imkon beradi. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan ijodkorlik testlarida ijodiy jarayonlarning turli xil faoliyat sohalarida murakkabligini aks ettiruvchi modellar qo'llaniladi: og'zaki, vizual, ovoqli, motorli. Testlar ijodkorlikni ravonlik, moslashuvchanlik, o'ziga xoslik va g'oyalar rivojlanishi nuqtai nazaridan baholaydi.

Ijodkorlik hayotning ko'plab sohalarida muvaffaqiyatga hissa qo'shadigan muhim omildir. Shu sababli, ijodiy fikrlashni shakllantirish haqida iloji boricha ko'proq o'rganishni xohlash mantiqiy va tabiiy ko'rinadi. Ijodiy tafakkurning shakllanishi bevosita insonning hayotiy tajribasi, bilim darajasi, turmush tarzi, uning shaxslararo munosabatlari bilan bog'liq. Ko'proq kitob o'qish, sayohat qilish, qiziqarli odamlar bilan muloqot qilish orqali yoshlar o'z dunyoqarashini kengaytirib, tafakkur ijodkorligini rivojlantirish yo'lida katta qadam tashlaydi. Zero, ijodiy yechim, aslida, turli bilim, tajriba va malakalarning o'zaro uyg'unlashuvi natijasidir. Agar odamda oz bilim zaxirasi bo'lsa yoki ular juda yuzaki bo'lsa yoki undan ham yomoni - agar bilimlarning butun zaxirasi faqat bitta sohada to'plangan bo'lsa, unda ijodiy fikrlarni tug'ish va ijodiy qarorlar qabul qilish imkoniyati juda kichik. Shu sababli, ijodkorlik yagona qobiliyat emasligi aniq - bu shaxsiy xususiyatlar va uning intellekt xususiyatlarining kombinatsiyasi. Shunday qilib, ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagilar zarur:

- o'zingizni ijodiy va ko'p qirrali shaxs sifatida qabul qiling;
- mustaqil shaxs bo'lish va tashqi talablarga qarshi tura olish;
- boshqa odamlarning taxminlariga qarshi chiqa olish;
- izlanuvchan, qabul qiluvchi, ochiq fikrli, yangi narsaga tayyor bo'lish;
- baquvvat, yengil-yelpi odam bo'lish;
- tushuncha va kuzatuvchanlikka ega bo'lish;
- mos kelmaydiganlarni birlashtira olish;
- o'z g'oya va fikrlarini bayon eta olish, insonni ishontira olish;
- hazil va o'ynoqi bo'lish.

Ko'pchiligimiz ijodiy fikrlash tushunchasini eshitganmiz. Har bir inson ijodiy fikrlashga qodir, lekin, afsuski, ko'pchilik aqliy to'siqlar yaratib, bu eng ijodiy fikrlashni ushlab turadi. Ba'zi odamlar har doim faqat bitta to'g'ri fikrlash usuli borligiga ishonishadi. Ijodiy fikrlash asosiy boshqaruv funktsiyalarini bajaradigan har qanday menejer uchun juda muhim vositadir. Shuningdek, ijodiy fikrlash alohida e'tiborga loyiq bo'lgan juda nozik vosita, lekin eng muhimi, ijodiy fikrlash maqsadga muvofiq ta'lim va rivojlanishni talab qiladi. Ijodiy fikrlash hamma uchun mavjud, ammo uni aqlning moslashuvchanligi, tezligi va oldindan aytib bo'lishini o'rgatish orqali rivojlantirish kerak. Bu, meningcha, yosh yangi olimlar uchun ayniqsa muhimdir. Ijodiy tafakkurni shakllantirish jarayoni uzoq muddatli, uzluksiz jarayon bo'lib, uning eng muhim bosqichi ta'lim davri hisoblanadi. Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim hali ijodkor shaxsni ta'lim va tarbiya jarayonida ro'yobga chiqarish uchun shart-sharoit bera olmayotganligi ham ko'rinib turibdi. Odatiy reproduktiv ta'lim modeli bilimlarni uzatishni, reproduktiv qobiliyatlarni shakllantirishni va ularning o'zlashtirilishini nazorat qilishni davom ettiradi. Albatta, natijada biz ijodiy fikrlaydigan odamlarning ma'lum foizini olamiz, ammo bu etarli emas.

Maktab amaliyotida mantiqiy jarayonlarga katta e'tibor beriladi. Uzoq vaqt davomida mantiqiy tafakkurning shakllanishi genetik jihatdan oldingi (pastki) fikrlash turlarining: vizual-samarali va obrazli o'zgarishi asosida sodir bo'ladi, degan fikr hukmronlik qildi[1,89]. Biroq, vizual-majoziy (o'ng miya), ijodiy fikrlash bizga nimani beradi?

- Bular yangi ixtirolar, yangi g'oyalar;
- Bu ruhiy yuksalish;
- Bu ilhom va yangi g'oyalar;
- Bu barcha odatiy narsalarni ko'chirish va ularning rivojlanishining yangi shaklini olish imkoniyati;
- Bu muvaffaqiyat, o'z-o'zini anglash va uyg'unlikka yaqinlashish imkoniyatidir.

Miyaning chap yarim shari og'zaki ma'lumotlarni qayta ishlash (nutq, o'qish va yozish qobiliyati, faktlar, ismlar, sanalar va ularning yozilishini eslab qolish), mantiq va tahlil qilish, raqamlar va matematik belgilar, ketma-ket bosqichma-bosqich uchun javobgardir. -bosqichli ma'lumotlarni qayta ishlash - bularning barchasi kompyuterda modellashtirish va almashtirish uchun juda oson.

O'ng yarim shar ma'lumotni qayta ishlashga ixtisoslashgan bo'lib, u so'zlarda emas, balki ramzlar va tasvirlarda ifodalanadi, bizga orzu qilish va xayol qilish imkoniyatini beradi. O'ng yarim sharning yordami bilan biz turli xil hikoyalarni yaratishimiz mumkin. O'ng yarim shar musiqa va tasviriy san'at qobiliyati uchun ham javobgardir. O'ng yarim shar bir vaqtning o'zida juda ko'p turli xil ma'lumotlarni qayta ishlashga qodir. U muammoni tahlil qilmasdan bir butun sifatida ko'rib chiqishga qodir. Albatta, bolalikdan shunday iste'dod egasi bo'lganlar bor. Qoida tariqasida, ular

ochiqlik va tashabbuskorlik bilan ajralib turadi. Hech bo'lmaganda, bunday odam ajoyib shaxsiyat va ijodiy tabiatdir. Barcha bolalar juda ijodiy - bu ko'plab testlar bilan tasdiqlangan. Ammo vaqt o'tishi bilan stereotipli fikrlash rivojlanadi, bu nostandart xatti-harakatlar qobiliyatini "yo'q" ga kamaytiradi. Shuning uchun ijodiy fikrlashni rivojlantirishning asosiy vazifasi odatiy xatti-harakatlardan voz kechishdir. Tadqiqotlar jarayonida ijodiy fikrlash olimlari ijodiy muammoning echimini tezda topishga yordam beradigan yoki to'sqinlik qiladigan shartlarni aniqladilar. Bu erda shartlar qisqacha shaklda:

Agar o'tmishda odam tomonidan muayyan muammolarni hal qilishning ma'lum bir usuli juda muvaffaqiyatli bo'lgan bo'lsa, unda bu holat uni kelajakda hal qilishning ushbu usuliga rioya qilishni davom ettirishga undaydi. Yangi vazifaga duch kelganda, odam birinchi navbatda uni qo'llashga intiladi. [2;97]. Muammoni hal qilishning yangi usulini topish va amaliyotga tatbiq etish uchun qancha kuch sarflangan bo'lsa, kelajakda undan foydalanish imkoniyati shunchalik yuqori bo'ladi. Ba'zi yangi echimlarni topishning psixologik qiymati uni amalda iloji boricha tez-tez ishlatish istagi bilan mutanosibdir[3,75]. Qanday qilib ijodiy fikrlashni o'rganish kerak? Bu savolga javoban bir qator tavsiyalar berish mumkin. Ko'pgina psixologlar aqlga kelgan barcha fikrlarni, ham yaxshi, ham yomonni yozishni maslahat berishadi. Agar siz faqat yaxshi g'oyalarni ilgari surishga harakat qilsangiz, bu, bir tomondan, potentsial samarali fikrlarning "yomonlashishi" ga, boshqa tomondan esa doimiy norozilik tuyg'usiga olib kelishi mumkin. Ijodiy ish bilan shug'ullanayotganda, siz tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan shug'ullanmasligingiz kerak (qabul qilingan hukmlarni baholash va asosli xulosa chiqarish). O'ylash uchun o'zingizga ko'proq vaqt bering. Ba'zi psixologlar hal qilinayotgan muammoni yuzlarda o'ynashni yoki uning vizual tasvirini yaratish uchun uning diagrammasini chizishni maslahat berishadi. Ular o'zingiz bilan baland ovozda gaplashishni va muammoni shaxsan o'ylab ko'rishni maslahat berishadi, uning barcha echimlarini ko'rib chiqing. Mashhur ijodkor mutafakkirlar izidan borib, matonatli bo'lish har doim yaxshi. Ijodkorlikni rivojlantirish uchun ba'zi maslahatlar:

O'ziga xos bo'lishga ongli ravishda harakat qiling va yangi g'oyalarni o'ylab toping. Odamlar siz haqingizda nima deb o'ylashlari haqida qayg'urmang. Madaniy an'analar tomonidan qo'yilgan taqiqlarga e'tibor bermasdan, keng fikr yuritishga harakat qiling. Agar birinchi urinishda xato qilsangiz, boshqa variantlarni ko'rib chiqing va yangi yo'llarni sinab ko'ring. Har doim munozaraga ochiq bo'ling va taxminlaringizni sinab ko'ring. G'alati va tushunarsiz narsalar uchun tushuntirishlarni qidiring. Funktsional barqarorlikni sindirib, oddiy narsalar uchun noodatiy foydalanishni qidiring. Oddiy usullardan voz keching va yangi yondashuvlarni sinab ko'ring. Iloji boricha ko'proq g'oyalarni yuzaga chiqarish uchun aqliy hujum usulidan

foydalaning. G'oyalarni baholashda ob'ektiv bo'lishga harakat qiling. Tasavvur qiling, ular sizga emas, balki boshqa odamga tegishli.

Misol uchun, agar biz uyga xuddi shunday piyoda borishga odatlangan bo'lsak, biz bir kun boshqa yo'ldan borishga harakat qilishimiz mumkin va har kuni yangi variantlarni topishimiz mumkin. Yangi joylarga tashrif buyurish, biz bilganimizdan tubdan farq qiladigan narsalarni o'rganish foydalidir. Ratsiondagi o'zgarishlar ijodkorlikni rivojlantirish uchun juda yaxshi. Siz yangi menyu o'ylab topishingiz yoki ro'za tutishga harakat qilishingiz mumkin (faqat fanatizm va sog'liq uchun xavf tug'dirmasdan. Ijodiy fikrlashni rivojlantirishning yana bir yo'li - san'atga ishtiyoqdir. Masalan, cholg'u asboblarni chalish barmoqlarning nozik motorikasini rivojlantiradi. Ular qo'llarga impulslar yuboradi. miya. Shuning uchun ham musiqachilar juda aqlli ekani ma'lum bo'ldi. Bu kashta tikishni, to'qishni va kompyuter klaviaturasidan foydalanishni biladiganlarga ham taalluqlidir. Sport bilan shug'ullanish, raqsga tushish, ochiq havoda sayr qilish ijodiy tasavvurni rivojlantirishga yordam beradi. Aytgancha, Vaqti-vaqti bilan fantaziyalarimizni o'rgatish foydalidir. Istalgan tasvirlarni chizing, assotsiatsiyalar o'ynang, orzularingizni tasavvur qiling - bu nafaqat zavq keltiradi, balki istaklarni amalga oshirish va ijodiy fikrlashni rivojlantirish shaklida ham foyda keltiradi. Ko'pgina olimlar ijodiy fikrlashni rivojlantirish, tizimli, dialektik fikrlashning asosini tashkil etuvchi, mos kelmaydigan narsalarni bog'laydigan, sub'ektiv tajribaga tayangan holda, tizimli va izchil ravishda o'zgartirishni o'z ichiga olgan ijodiy muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantirishni ta'kidlaydilar. , ixtiyoriy, samarali, fazoviy tasavvur, ijodiy faoliyatni tashkil qilish uchun evristik va algoritmik usullardan foydalanish.

Adabiyotlar ro'yhati.

1. Vozrastnaya i pedagogicheskaya psixologiya / Pod red. A.V.Petrovskogo. M. Prosveshcheniye. 1973. s. 89
2. Выготский Л.С. Психологические основы творческой деятельности // Свободное развитие личности школьника: философские и психолого-педагогические основы образования / Сост. В. И. Аксенова, Р. Г. Карандашова. Ставрополь. SKIPKRO. 2000. s. 97
3. Gilford Dj. Структурная модель интеллекта // Психология мышления. Москва. Progressy 1965. 75 s.
4. Kratkiy psixologicheskiy slovar. Rostov-na-Donu. «FENIKS». L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M. G. Yaroshevskiy. 1998. s. 65.
5. Slovar prakticheskogo psixologa. M. AST. Xarvest. S. Yu. Golovin. 1998. s. 42.